

על ביאור הרב פרלא לספר המצוות הקצר לרס"ג, לעומת דעת הרס"ג בספרו הארוך

הגאון רבי יהודה ירוחם פישל ב"ר אריה צבי פרלא (פערלא, פרל) נולד בוורשה לפני כמאה ושישים שנה. למד כמה שנים בישיבת וולוז'ין אצל ראשי הישיבה הנצי"ב ורבי חיים סלוביצי'ק. ואח"כ שב לוורשה ועסק בתורה, כשהוא מסרב להצעות רבנות חשובות. בזקנותו בשנת תרפ"ז עלה לירושלים ונחשב בין גדולי חכמיה, ובה נפטר בשנת תרצ"ז. עשרות שנים עמל בהתמדה ובפרישות על חיבורו המפורסם - הביאור על ספר המצוות לרס"ג. בביאורו הוא דן בפירוט בשיטת רס"ג ובשיטות כל גדולי המחברים בכל מצוה ומצוה בשלושה כרכים גדולים (ורשה תרע"ד-תרע"ז). הבסיס לספר הוא רשימת תרי"ג המצוות שכתב רס"ג כפיוט בחרוזים לחג השבועות, על פי הנוסח שנדפס ב'ספר הירושות' (מהדורת יואל הכהן מילר, ברלין תרנ"ז). הספר נקרא ע"י מחברו ריי"פ פרלא 'ספר המצוות לרבינו סעדיה אלפיומי גאון זצ"ל עם ביאור רחב'. לאחר שנים נדפס הספר בד"צ במהדורת קסת, ירושלים תשל"ג, ובהמשך במהדורת מכון המאור ירושלים תשע"ב בשבעה כרכים. בעבודתו הענקית הראה ריי"פ את ידו הגדולה בכל מרחבי התורה, בעיקר במקצוע מניין המצוות ובשיטת רס"ג בפרט.

אלא שלנגד עיניו עמדו רק דבריו הקצרים של רס"ג בפיוט המצוות הקצר ובאזהרות, שם רס"ג מקדיש לכל מצוה מילים ספורות שעליהן בנה ריי"פ את יתדותיו, וכמובן שהוא לא ראה את ספר המצוות הארוך של רס"ג שבו פורש רס"ג את שיטתו ביתר הרחבה. אילו זכינו והיה לפניו ספר זה - נקל לשער את התוצאות הברוכות שהיו לפרשנותו וללמדנותו בהבנת שיטת רס"ג במצוות השונות. בקרוב עומד לצאת בפעם הראשונה ספר המצוות של הרס"ג על פי שרידי כתבי יד שנלקטו ממקורות רבים, בההדרתו של אחי רבי ניסים שליט"א, ועם הערות נוספות משלי.

מתוך עיון בספר המצוות הארוך מתבררים במקומות רבים ספיקות שהסתפק בהם ריי"פ - במקומות מסוימים מתאשרות השערותיו ומוכחות מסקנותיו, ובמקומות אחרים נדחים דבריו. להלן כ"ח דוגמאות, והן אינן כוללות מקומות שבהם שיטתו של רס"ג בספר המצוות הארוך שונה משיטתו בפיוט ובאזהרות:

א. בפרק הראשון בספר המצוות הארוך מונה רס"ג במצוה הרביעית קריאת שמע בכל יום. ברור מכאן שדעתו שמצות קריאת שמע פעמיים ביום היא מצוה אחת, כשיטת רמב"ם ובה"ג, ולא כהשערת ריי"פ ח"א עמ' 155 (ח"א קלג) שרס"ג סובר כרמב"ן בהשגותיו שקריאת שמע בבוקר ובערב הן שתי מצוות (לפי מניינו של ריי"פ עשין ג-ד).

ב. בפרק הראשון במצוה השישית משמע שרס"ג מנה במצוה אחת כוללת גם שבועת שקר וגם שבועת שווא, ולא כהשערת רייפ"פ ח"ב עמ' 64 (ח"ג שמב) שרבנו מנה אותן כשתי מצוות נפרדות (לפי מניינו ל"ת לא-לב).

ג. בפרק הראשון במצוה השביעית הגדיר רס"ג בהגדרה מיוחדת את איסור חילול השם, בניגוד למה שהניח רייפ"פ ח"א עמ' 63 וח"ב עמ' 64 (ח"א ב; ח"ג שמב) שהגדרתו שווה להגדרת הרמב"ם.

ד. שם במצוה התשיעית - לימוד התורה ושמירתה, ובעשירית - ללמדה לבנים ולבני הבית, מפורש בספר המצוות הארוך שרס"ג מונה שתי מצוות נפרדות ללמוד תורה וללמד תורה, וכפי ששיער רייפ"פ ח"א עמ' 234-235 (ח"א רסב-רסג; עשין יד-טו).

ה. בפרק הראשון במצוות התשע עשרה והעשרים מנה רס"ג מילת יליד בית ומקנת כסף כשתי מצוות, מלבד מילת הגברים היהודים במצוה השמונה עשרה, שלא כדברי רייפ"פ ח"א עמ' 351-352 (ח"ב ע-עא) שהסיק שמנה במילה רק שתי מצוות, אחת לעצמו ולבנים ואחת לעבדים (עשין לא-לב). וראה גם דברי רייפ"פ בהמשך שם עמ' 369 (צו) שהתלבט בפירוש דברי רס"ג באזהרות, וכתב: "אין זה דבר רחוק... אם נימא דרבנו הגאון ז"ל במנין המצוות שלו אשר על סדר עשרת הדברות היה דעתו למנות במצות מילה שלוש עשין"ן... עיי"ש.

ו. בפרק הראשון במצוה העשרים ואחת, כתב רס"ג את "האיסור להוסיף", ובמצוה העשרים ושתיים מנה "להימנע מלגרוע". מפורש שמנה רס"ג את בל תוסיף ובל תגרע בשתי מצוות, ושלא כדברי רייפ"פ ח"ב עמ' 334 (ח"ד רכ) ובמבוא לביאורו ח"א עמ' יב (ח"א כט) שהאריך לטעון שרס"ג אינו מונה אותן כלל.

ז. בפרק השני מנה "הנוגע בנבלות הבהמות הטהורות או שאכל מהן או נשא אותן". רייפ"פ ח"א עמ' 788 (ח"ג קצב) נדחק לבאר שכוונתו בפיט "הנוגע והנושא" בבהמה ו"האוכל כחוק" בנבלת עוף טהור (עשה קנח-קס), כדי ליישבו עם התלמוד, אבל מהספר הארוך מוכח שלא כדבריו, אלא שרס"ג כתב גם האוכל ביחס לבהמות, כפשט הכתובים.

ח. בפרק השישי מנה רס"ג איסור נשך ואיסור ריבית בנפרד (בהלוואת מעות ובסחר באוכל), שלא כהשערת רייפ"פ ח"ב עמ' 297 (ח"ד קסה) שרס"ג מונה אותם למצוה אחת. כמו כן, רס"ג מזכיר בשני הלאוין רק את הלווה, שלא כהשערת רייפ"פ שם שמנה אחת על הלווה ואחת על המלוה (לא תעשה קכג-קכד).

ט. בהמשך הפרק השישי מנה את האיסור לרמות "במידת שטח, ובשקילה ובמידת נפח" בשלוש מצוות, שלא כרמב"ם ובה"ג, וכפי ששיער נכון רייפ"פ ח"ב עמ' 222 (ח"ד נה; לא תעשה פז-פט).

י. בסוף הפרק השישי מוכח שמנה את האיסור לענות אלמנה ויתום כלאו אחד, ולא כפי ששיער רי"פ ח"ב עמ' 187 (ח"ד ג; לא תעשה פ-פא).

יא. בפרק העשירי מנה את קנין האשה בכסף שטר וביאה, שלא כדברי רי"פ ח"ב עמ' 561 (ח"ב שפז) ששיער שרס"ג לא מנה את הקידושין כמצוה, ושכוונתו למנות מצות עשה של פריה ורביה (עשה סט).

יב. בפרק האחד עשר מנה שלוש מצוות בנדרים, וחילק בין נדר לנדבה: 'לא תאחר' ולא יחל' מתייחסים לנדר (הראשון ל'מצוה' והשני ל'רשות'; ובניגוד לביאור רי"פ ח"ב עמ' 513 [ח"ד תעט]), ו'מוצא שפתיך תשמור' מתייחס לנדבה. זאת שלא כביאור רי"פ ח"ב עמ' 663-664 (ח"ג א-ב) ששיער שרס"ג חילק בין נדרי מצווה לנדרי רשות ("תשמור מוצא שפתיך" - מצוה; "כי תדור" - רשות), כדעת הרמב"ן (בהשגותיו על סה"מ לרמב"ם, עשה צד) ומנה בנדרים ארבע מצוות - שני עשים ושני לאוים (עשה צח-צט, לא תעשה רלט-רמ).

יג. בפרק החמישה עשר מנה רס"ג בין מצוות הכהן הגדול: 'ואסור לו לישא אלמנה', שלא כפי ששיער רי"פ ח"ב עמ' 494 (ח"ד תנב) שלדעת רס"ג האיסור אינו אלא לבעול אלמנה, ואיסור הלקיחה אינו אלא משום החילול שבבעילה, ודייק זאת מדבריו בפיט: "ירחק מאלמנה", ומשמע כאן שלא כדבריו.

יד. בפרק השבעה עשר מנה את ארבעת השומרים כארבע מצוות, שלא כדברי רי"פ ח"ג עמ' 299 (ח"ו קעה) שמנה לשיטתו שומר שכר ושוכר כאחת, כך שבשומרים נמנו רק שלוש פרשות (פרשות כג-כה).

טו. עוד בפרק השבעה עשר מנה דין בא במחירתה, שלא כדברי רי"פ ח"ג עמ' 362 (ח"ו רנט).

טז. בפרק התשעה עשר מנה רס"ג לאו על זר "להקריב קרבנות על המזבח", ומכאן מוכח נגד השערת רי"פ ח"ב עמ' 412 (ח"ד שלו) שרס"ג כלל בלאו זה גם איסור על כניסת זר להיכל בלא עבודה (לא תעשה קפג).

יז. בפרק התשעה עשרה המצוה השלושים וארבע מנה רס"ג "כל קרבן שהתורה חייבה להכניס את דמו לפני מן הפרוכת אינו נאכל". ומכאן נדחית השערתו של רי"פ ח"ב עמ' 447 (שם שפד) שפירש כי כוונת רס"ג בפיט בביטוי "מאכל חטאת פנימה" לחטאת חיצונה שהכניסו את דמה פנימה (לא תעשה קפט). נושא זה שנוי במחלוקת תנאים וראשונים.

יח. עוד בפרק התשעה עשר מנה כלאו "לכרות בקרבנות מה שאינו מצווה בכריתתו", ולא חילק בין חטאת לעולה, נגד הרמב"ם, ולא כפי ששיער רי"פ ח"ב עמ' 450 (שם שפט; לא תעשה קצד).

יט. עוד בפרק התשעה עשר כתב רס"ג: "ומה שנותר מן המנחה... אסר שייאפה חמץ", ונדחית השערותיו של רייפ"פ שם עמ' 460 (שם תד; לא תעשה רה) שרס"ג מדבר "על כל המנחה... ולא הזכיר שיריים ולא אפייה".

כ. עוד בפרק התשעה עשר כתב רס"ג שאסור להלין חלבים "לא על המזבח ולא במקום אחר", ולא כמו שרצה לדייק רייפ"פ מהפיוט שם עמ' 461 (שם תה; לא תעשה רו), שלרס"ג אין לינה בראש המזבח.

כא. בפרק התשעה עשר במצוה ארבעים וארבע, משמע שרס"ג בספר המצוות שלו מנה אכילה מחוץ לירושלים של "מה שהקדישוהו לה" כמצוה אחת, ולא חילק בין אכילת דגן ושתיית תירוש, ולא כהשערת רייפ"פ שם עמ' 481 (שם תלג; לא תעשה ריז-ריח).

כב. במבוא לביאורו ("ח"א עמ' 21 [ח"א כה]) כתב רייפ"פ שרס"ג מנה לאו של 'לא תבערו אש' לעניין איסור ענישת עונשי ב"ד בשבת, ומכאן בנה יסוד לדעת רס"ג בעניין השורש השני שכתב הרמב"ם, והאריך עוד בזה בח"ב עמ' 391 [ח"ד שו] (למנינו, לא תעשה קעת). אבל בפרק העשרים בספרנו מוכח שמה שמנה לאו זה אינו על ענישה, אלא מפני שפסק שהבערה ללאו יצאת ולא לחלק, ונגד כל הראשונים. ונפלה ההוכחה שהוכיח מכאן רייפ"פ.

כג. בפרק העשרים ואחד פירש רס"ג פירוש מקורי, שמטרת החובה של המלך לכתוב ספר תורה היא כדי לקרוא בו לעם בהקהל. ומכאן הוכחה למה ששיער נכון רייפ"פ מדעתו ח"א עמ' 254 (ח"א רצ; עשה טז).

כד. עוד בפרק העשרים ואחד מנה רס"ג מצוות חצוצרות, ולא כדברי רייפ"פ ח"א עמ' 259-260 (ח"א רצז-רחצ) שרס"ג לא מנאה.

כה. בפרק העשרים ושניים מנה רס"ג בפטר חמור שתי מצוות - פדייה ועריפה, ולא כדברי רייפ"פ ח"א עמ' 600 (ח"ב תמד) שכתב שלדעת רס"ג זו מצווה אחת (עשה פ).

כו. עוד בפרק העשרים ושניים, רס"ג מנה את האיסור לעזוב את הלוי מן הפסוק בדברים יב, יט "השמר לך פן תעזב את הלוי"... ולא כדברי רייפ"פ ח"ב עמ' 185 (ח"ד א; לא תעשה עט) שבה"ג רס"ג למדו את הלאו מן הפסוק המאוחר בדברים יד, כז: "והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו".

כז. בפרק העשרים ושלושה כלל רס"ג את איסור לא תחנם יחד עם האיסור לכרות להם ברית, ולא מנה אותו כלאו נפרד, ומכאן הוכחה להשערותיו של רייפ"פ ח"ב עמ' 40-43 (ח"ג שז-שיא; לא תעשה יג).

כח. עוד בפרק העשרים ושלושה מנה רס"ג ארבע מצוות בהרס עבודה זרה, ולא כדברי רייפ"פ ח"א עמ' 265 (ח"א שה) שמנה רק שתיים (עשה יז-יח).